

EUGENIU COȘERIU

LIMBAJ ȘI POLITICĂ*

0. Tema «Limbaaj și politică» poate fi înțeleasă și, de fapt, se înțelege în mai multe sensuri cărora le corespund totuși numai două perspective fundamentale: perspectiva politicii, în cadrul căreia limbajul este considerat ca uz lingvistic propriu activităților numite «politice» («limbaaj al politicii», chiar și al politicii lingvistice) și perspectiva limbajului, în cadrul căreia aspectul politic se prezintă ca dimensiune esențială a limbajului însuși, dimensiune care, la rîndul ei, se manifestă în — și determină — atitudini și activități «politice» («politica limbajului»). Vom încerca să delimităm aceste sensuri diferite; în prima parte și cu privire la cea dintîi perspectivă vom preciza doar problemele specifice fiecăreia dintre ele și vom semnală căile care, în fiecare caz, se deschid pentru cercetarea lingvistică; în partea a doua și cu privire la cea de-a doua perspectivă, care ține de esența însăși a limbajului, ne propunem să fundamentăm și să elucidăm dimensiunea politică a limbajului și să scoatem în evidență implicațiile pe care această dimensiune le comportă pentru comunitățile lingvistice, în general, și pentru comunitatea lingvistică spaniolă, în special. În prima parte ne propunem să contribuim prin cîteva distincții la teoria și metodologia lingvisticii, în partea a doua, vrem să contribuim la teoria limbajului și la justificarea unei practici idiomatice adecvate faptelor stabilite prin teorie.

Ființa politică: ființă vorbitoare

1.1. Punctul nostru de plecare în abordarea perspectivei a doua (și deja în distincția însăși între ambele perspective) este — să o spunem de la început — *Politica* lui Aristotel, în speță cvasidefiniția omului ca 'animal care vorbește' pe care Aristotel o formulează în capitolul I al acestei opere, mai precis, o chestiune de interpretare filozofică, pe care această cvasidefiniție o pune. După cum se știe, tocmai acolo unde afirmă că omul este un animal «politic» în măsură mai mare decît oricare alt «animal gregar» (πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶν... παντὸς ἄγελαιου ζῶν μᾶλλον), și pentru a susține această teză, Aristotel constată că dintre toate animalele numai omul posedă logos: λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων. Logos înseamnă aici, evident, 'limbaaj', 'vorbire', 'facultatea de vorbire' — 'darul cuvîntului', zice o veche traducere

spaniolă — nu 'rațiune' sau 'intelect', deoarece ceea ce se opune în continuare conceptului de logos este vocea (φωνή), pe care omul o posedă în comun cu alte animale, dar care poate exprima numai durerea sau plăcerea (ἢ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἔστι σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῴοις), în timp ce limbajul este apt să scoată în evidență ceea ce e avantajos și răgubitor și, prin urmare, ceea ce e adevărat și ceea ce e fals: ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἔστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδίκον. Prin aceasta limbajul corespunde cu ceea ce e specific omului dintre toate animalele, care este tocmai conștiința morală («simțul» moral) facultatea de a distinge binele și răul, adevărul și falsitatea etc., particularitate comună [a ființelor umane] care, la rîndul său, este fundament al asocierii în familie și în Stat: τοῦτο γὰρ πρὸς ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δίκαιου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰοθησιν ἔχειν ἢ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν (*Polit.*, 1253a, 10-11).

1.2. Problema interpretării pe care o pune acest fragment este cea a statutului acestor expuneri riguroase cu privire la limbaj în gîndirea lui Aristotel. De ce această definiție a omului prin limbaj în raport imediat cu faptul că conștiința morală este o prerogativă comună (κοινωνία) a ființelor umane și de ce tocmai în *Politica*, adică în teoria Statului? Va fi vorba doar de caracterizarea și justificarea uzului politico-social al limbajului, de folosirea acestuia în treburi de utilitate publică? Tezele formulate conțin prea mult angajament pentru a admite o atare interpretare. În afară de aceasta, în cazul lui Aristotel niciodată nu este indiferent unde, în ce context este tratată o anumită problemă. Astfel, tipurile de bază ale funcțiilor vorbirii (uzul «științific», uzul «practic» și uzul «poetic») sînt tratate fiecare dintre ele la locul adecvat, în *De Interpretatione*, în *Retorica* și în *Poetica*. Dar în nici una din aceste opere nu se definește omul prin limbaj. Dacă o face, în schimb, în *Politica* și tocmai în același context în care omul se definește ca ζῶν πολιτικόν caracterizat prin conștiința morală, aceasta înseamnă că Aristotel consideră limbajul efectiv ca fundament al esenței omului — ca «diferență specifică», trăsătură definitorie a umanității — și faptul politico-social ca dimensiune esențială a limbajului. El adoptă aici în mod hotărît «a doua perspectivă», aceea a esenței politico-sociale a limbajului (după cum în *Retorica* adoptă punctul de vedere al intercomunicării practice, uzul politic al limbajului fiind doar unul din aceste aspecte). În *Politica* acolo unde este vorba de esența socială a omului — care, dacă nu ar face parte din nici o comunitate, ar înceta de asemenea să fie om și ar fi «sau bestie sau zeu» (ἢ θηρίον ἢ θεός) — limbajul este pentru Aristotel corolar și manifestare a «politicității» (= sociabilității) ființei umane și, prin urmare, condiție a constituirii istorico-concrete a societăților umane la diferite nivele. La aceasta vom reveni în partea a II-a a studiului de față, după ce vom prezenta pe scurt cîteva considerații cu privire la prima perspectivă.

Limbaajul politicii

2.0. «Limbaajul politicii» poate fi înțeles cel puțin în trei sensuri diferite: (a) ca lexic «politic»; (b) ca mod de a folosi semnele lingvistice în politică; (c) ca ansamblu de procedee specifice discursurilor politice.

*Studiul a fost publicat în 1987 în colecția cu titlul generic *El lenguaje politico* (coordonator Manuel Alvar) de Fundația Friedrich Ebert. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga.

2.1. În primul sens este vorba, pur și simplu, de terminologia referitoare la noțiunile și instituțiile politice, terminologie în parte specifică fiecărei țări, de acord cu instituțiile respective și care conține termeni ca: *democrație, liberalism, socialism, constituție, partid, regim, guvern, parlament, adunare, revoluție* etc. și, bineînțeles, *stat și politică*.

Din punct de vedere lingvistic, această terminologie nu prezintă practic nimic ce i-ar fi specific. Problemele sale, ca în cazul oricărei alte terminologii, sînt probleme de lingvistică istorică și de istorie pur și simplu, adică, în parte, probleme de semantică lingvistică și, în parte — și întîi de toate — probleme de istorie a lucrurilor și a ideilor; a se examina cazul unor termeni cum ar fi *constituție, parlament, liberalism* etc., cuvinte romanice din punct de vedere material, dar al căror conținut ideologic — care determină folosirea lor în terminologia politică — provine în mare parte din Anglia.

2.1.2. Această terminologie este, fără îndoială, mult mai interesantă decît alte “nomenclaturi”. Dar aceasta se întîmplă tocmai datorită implicațiilor sale istorice — a istoriei lucrurilor și ideilor — adică, fiindcă se referă în mod imediat la viața omului, la comunitățile și instituțiile umane. În consecință, faptul că ar fi apărut, ca să spunem așa, în formă “naturală”, adică, în majoritatea cazurilor nu printr-o convenție explicită, ci dezvoltîndu-se treptat, începînd cu limbajul curent și în legătură cu dezvoltarea “lucrurilor” desemnate. Tocmai de aceea, noțiunile de bază în acest domeniu nu sînt foarte numeroase, folosirea lor însă prezintă o mare varietate, iar istoria lor este deosebit de complexă. Un *Lexic istoric al limbii politico-sociale din Germania* [1], incluzînd pînă și termeni ca *țăran, fabrică, umanitate, biserică, industrie, natură, profesie, tehnică, muncă, tradiție* a prevăzut numai 150 de intrări de bază, pentru abordarea lor însă erau preconizate în proiectul inițial cinci volume; în realitate vor fi mai multe, deoarece volumul al cincilea, publicat în 1984, ajunge numai pînă la *Soziologie*¹.

2.2.1. În al doilea sens, este vorba de uzul lingvistic determinat de atitudinile și ideologiile politice, de valorile și nuanțele speciale pe care cuvintele — cele care aparțin terminologiei politice ca atare, dar și multe din limbajul curent — de obicei le dobîndesc în cadrul unor anumite ideologii.

Astfel, în Germania, în epoca național-socialismului (“nazism”), cuvinte ca *rasă, sînge, pămînt* au ajuns să reprezinte o anumită ideologie, ideologia rasistă, și să capete nuanțe legate de această ideologie, existînd chiar și un *Ahnenpass*, ‘buletin de descendență’ — înțeles ca certificat de puritate rasială. Cuvinte ca *libertate, democrație* și chiar ca *națiune, patrie* se folosesc cu subînțelesuri deseori radical diferite în comunități cu ideologie sau cu regim politic diferite. În regimurile “autoritare” atît de dreapta, cît și de stînga, termenul «partid» ajunge să fie folosit pentru «partidul unic», adică pentru ceva care ar părea să fie negarea ideii înseși de «partid» și apare în construcții

¹ E adevărat că anumite noțiuni primesc în acest *Lexic* o tratare foarte amplă; astfel, intrarea *Geschichte* cuprinde nu mai puțin de 124 de pagini, inclusiv unei noțiuni ca «emancipare» i se dedică 44 de pagini. Dar sînt, în general, pagini care nu conțin nici un cuvînt în plus. Nu cunosc în țările romanice nimic analog și nici măcar nimic asemănător acestei opere exemplare și extraordinare.

care indică explicit această “unicitate” (“a intra în Partid”, “a fi membru de Partid”). Țările *comuniste* sînt numite astfel aproape în exclusivitate în afara lumii “comuniste” (și de către o parte din țările necomuniste); în aceste țări și între comuniști se vorbește mai curînd de “țări *socialiste*”, deoarece se înțelege că nu au ajuns încă la faza “comunistă” și că doar se îndreaptă spre ea. Dat fiind că pentru ideologia respectivă *socialismul* este ‘faza pregătitoare a comunismului’, în care ele însele se află, în aceste țări se evită (și printre comuniști) a numi *național-socialism* nazismul german: se vorbește în mod constant doar de *fascism* sau numai de *fascismul german*².

2.2.2. În acest sens s-a vorbit de un “limbaj al nazismului”, de un “limbaj al comunismului”, de o “semantică” specifică acestor limbaje, de “semnificate” diferite pe care cuvinte ca *sînge* sau *pămînt* (*Blut, Boden*) le-ar fi dobîndit în uzul lingvistic național-socialist și chiar de o “alterare” a limbajului curent datorată acestei folosiri, astfel încît ar fi trebuit să fie “deznazificată” limba germană. Ei bine, nimic sau aproape nimic din toate acestea nu este adevărat. În puține cazuri (așa, de exemplu, în cazul folosirii cuvîntului *socialism* de către comuniști), poate fi vorba efectiv de “semnificate” obiectiv distincte, de valori terminologice diferite în cadrul unor ideologii diferite, adică de sisteme terminologice deosebite și aceste cazuri cu problemele lor corespund de aceea «limbajului politicii» în primul nostru sens. Tocmai această varietate obiectivă a valorilor terminologice în conformitate cu doctrinele și ideologiile politice se are în vedere în deja amintitul *Lexic istoric al limbii politico-sociale din Germania*. Dar în cea mai mare parte a cazurilor, nu este vorba de limbaje speciale, nici de schimbări în limbă, de semnificate obiectiv diferite, ci numai de uzul lingvistic (*Sprachverwendung*), în sensul strict al acestei expresii, adică de moduri de a folosi limbajul, de modalități ale vorbirii, nu de limbă; și, anume, de modalități subiective și, în același timp, orientate spre aspectul extralingvistic, adică de modalități determinate de atitudinile adoptate de vorbitori, prin intermediul cuvintelor, față de “lucrurile” desemnate. Aceste nuanțe și valori speciale la care ne-am referit sînt nuanțe și valori asociate semnificatului, nu nuanțe ale semnificatului: corespund evocării, modului de a prezenta lucrurile prin intermediul cuvintelor, nu semnificației și desemnării pur și simplu. Mai mult chiar: asumarea identității semnificatului obiectiv și a desemnării care îi corespunde (a înțelege că se vorbește de “același” lucru) este condiție atît pentru a exprima, cît și pentru a constata aceste atitudini subiective în modul de a prezenta lucrurile. Cine atribuie o valoare specială, de exemplu, pămîntului sau sîngelui, vrea să se refere la ceea ce și alții numesc *pămînt* și *sînge*, nu la alte lucruri, și nu interpretează în mod diferit cuvintele *pămînt* și *sînge* în semnificatul lor (capacitate de desemnare), ci pretinde să interpreteze într-un mod special pămîntul însuși și sîngele însuși, aceste “lucruri” ca atare. Nu numai că cuvintele *Blut* și *Boden* au continuat să semnifice în germană în timpul nazismului același lucru pe care îl semnificau înainte de această epocă, ci chiar fanaticii înșiși

² Uz care de la Uniunea Sovietică și de la mediile comuniste s-a extins și în mediile necomuniste.

ai rasei le foloseau cu aceleași semnificate obiective, deși cu o atitudine specială față de lucrurile desemnate; atitudine care, firește, se manifesta în frecvența utilizării acestor cuvinte, în faptul că se prezentau în anumite contexte, în faptul că, de obicei, se prezentau împreună (*Blut und Boden*) etc. Iar semnificatele acestor cuvinte nu au rămas "alterate" de uzul nazist, astfel încât nu a fost nevoie de nici o "deznazificare": "deznazificarea" automată de către o parte din vorbitori a afectat, prin ideologia care le motiva, numai atitudinile asociate acestor cuvinte și, prin urmare, ceea ce în vorbire era manifestare a acestor atitudini. Tot astfel, cine folosește cu o atitudine pozitivă sau negativă, cu entuziasm sau cu aversiune, cu pasiune sau cu indiferență declarată cuvinte din lexicul politic, ca *democrație*, *socialism* sau cuvinte ce țin de viața politică cum ar fi *libertate*, manifestă o atitudine față de "lucrurile" pe care aceste cuvinte le desemnează; se arată, de exemplu, favorabil sau contrar sistemului democratic însuși sau supune judecății "lucruri" determinate din punctul de vedere al conformității lor cu anumite modele ideale, cu acel "trebuie să fie" al lucrurilor conceput ca implicat în cuvinte (astfel, când se afirmă că un anumit sistem de guvernare este — sau nu este — ceea ce trebuie să fie "o adevărată democrație", că un anumit tip de libertate este — sau nu — "libertate propriu-zisă" sau când se semnalează dezacordul cu denumiri "improprii", spunând, de exemplu, "așa-numita democrație", răul numit socialism" etc.).

2.2.3. E adevărat că o folosire frecventă sau constantă într-un anumit sens, cu o anumită atitudine, poate conduce la o schimbare de semnificat, adică la faptul ca evocarea, asociația secundară să fie interpretată ca semnificat obiectiv și să-l substituie pe acesta. Dar uzurile motivate subiectiv ca atare nu constituie încă schimbări de semnificat și nu se referă nici măcar la semnificatul obiectiv. În realitate, aici nu este vorba de conținutul lingvistic, de semnificație, ci de altă funcție a limbajului, de ceea ce L. Weisgerber [2, p. 23 și urm.] numește *Wirkung*: "efectivitatea" limbajului în comunitatea lingvistică, în viața publică și în raporturile sociale, ca apreciere a lucrurilor evocată și reflectată în cuvinte, ca expresie (indirectă) a atitudinilor față de lucruri, instituții, idei, persoane și grupuri, adică, tocmai ca manifestare a unor convingeri, sentimente și ideologii.

Nu punem la îndoială că este vorba de o funcție importantă din punct de vedere social a limbajului, deși de o funcție derivată și, ca să spunem așa, "exterioră" relației semiotice primare a semnelor lingvistice. Această funcție ar trebui, de aici încolo, să fie studiată mai mult decât se studiază în prezent, să fie studiată în cadrul semanticii lingvistice și în mod sistematic. Dat fiind că pînă în prezent s-a studiat doar parțial și sporadic, în special, în cadrul lexicologiei lui G. Matoré (în legătură cu noțiunea importantă de *cuvinte-cheie*) și în lucrări de socio-stilistică sau de istorie lingvistico-culturală și, în mare parte, a fost lăsată în atenția amatorilor de semantică și a pseudo-semiologilor (precum Korzybski sau Hayakawa) sau a sociologiei asociative. Dar, pe de altă parte, trebuie să remarcăm că nu este vorba de o funcție limitată la limbajul politicii sau la folosirea motivată politic a limbajului, cu toate că în domeniul politic asociațiile cuvintelor cu anumite imagini ale lucrurilor și cu anumite atitudini față de lucruri ar fi, poate, prin intensita-

tea însăși a pasiunilor politice, mult mai imediat evidente. La rigoare, orice cuvînt care desemnează aspecte ale lumii omului și, în special, ale culturii și ale societății, poate implica asemenea asociații; și limbajul poate reflecta orice tip de atitudine și de ideologie, nu numai atitudini și ideologii politice.

Să ne amintim de asociațiile pe care, în epoci și comunități diferite, le-au declanșat sau încă le declanșează cuvinte cum ar fi *cultură*, *religie*, *biserică*, *caritate*, *bogăție*, *prosperitate*, *progres*, *tehnică* etc. Însuși Weisgerber înțelege că este vorba de o funcție a limbajului în general, de o dimensiune funcțională a limbii și dă ca exemplu de schimbare lingvistică ce reflectă o modificare de atitudine față de ceea ce e desemnat substituiri, în uzul lingvistic german, înlocuirea lui *Fremdarbeiter* 'muncitor străin' prin *Gastarbeiter* 'muncitor oaspete'. În același sens, s-ar putea aduce ca exemplu din mediul hispanic (dar cu analogii în alte comunități) substituirea rapidă a lui *servienta*, *criada* prin *empleada*, *muchacha* etc., de asemenea soarta lui *mucama* în spaniola americană s-a datorat, probabil, faptului că nu avea legătură cu *servir*. Așadar, nici în al doilea sens limbajul politicii nu prezintă probleme care i-ar fi proprii și care ar reclama metode specifice.

2.3.1. În al treilea sens este vorba de folosirea limbajului în "discursuri" sau "texte" politice și de trăsăturile lingvistice proprii unor asemenea "discursuri". În acest sens se povestește de Talleyrand care, gîndindu-se probabil la propria sa practică, ar fi spus odată că limbajul servește nu pentru a exprima, ci pentru a ascunde gîndirea. Tocmai aceasta este caracteristica ce i se atribuie limbajului politicii (sau «al politicianilor»). Din punctul de vedere al lingvisticii, în acest caz poate fi vorba doar de un fapt de *discurs* sau *text*, nu de un fapt de limbaj pur și simplu sau de limbă. Ca orice tip de text și textul politic este determinat, cu privire la procedeele sale de bază, prin finalitatea sa și prin funcțiile care corespund unei asemenea finalități. Ei bine, finalitatea generală a textului politic este eficacitatea practică, iar funcția care corespunde unei asemenea finalități este cea pe care Bühler o numește «apel», funcție care se concentrează asupra ascultătorului. Textul politic trebuie să fie "eficient", trebuie să reușească în așa fel încît "altul", ascultătorul sau destinatarul să facă ceva, să acționeze într-un anumit mod sau să adopte o anumită atitudine. De aceea, e adevărat că printre procedeele sale se poate număra și — dacă nu simpla "ascundere a gîndirii", atunci — falsificarea intenționată a lucrurilor, dar într-o formă ascunsă, adică lipsa adevărului, dar cu aparența de a-l spune fie fără posibilitatea de verificare a celor spuse, fie folosindu-se de posibilitatea ca cele spuse să fie interpretate și în alt mod, într-un sens "inocent", ceea ce îi este propriu insinuării. Un exemplu extraordinar de discurs politic eficace, bazat pe procedeul insinuării, este celebrul discurs al lui Antonio în actul al III-lea din *Iuliu Cesar* de Shakespeare (discurs "politic", firește, ca discurs al lui Antonio, dar discurs poetic ca discurs al lui Shakespeare și model absolut de discurs politic eficace). Deja la istoricii greci și latini pot fi întîlnite exemple analoage, cu toate că nu de același nivel poetic.

2.3.2. Prin urmare, textele politice pot fi studiate, la rîndul lor, în trei sensuri diferite.

În primul rând, ca orice text, în sens "filologic", adică în calitate de documente, ca surse de informație istorică sau istorico-culturală, inclusiv în ceea ce privește concepțiile și ideologiile politice. Pentru a nu risca să fim parțiali din punct de vedere politic, să luăm, în acest sens, un exemplu din alte timpuri: două inscripții antice celebre, una a lui Asurbanipal, alta a lui Darius. În ambele cazuri este vorba de cuceririle împăraților respectivi și, în fond, de exaltarea puterii reale. Dar concepțiile politice care ies în evidență de o parte și de alta sînt radical diferite. Asurbanipal se prezintă ca suveran, supraom, stăpîn absolut și unic al pămînturilor sale. Începe cu *Eu* și cu numele său: "Eu, Asurbanipal..., rege a toată Asiria, rege al Babiloniei; rege al întregului [univers]..."; prezintă teritoriile sale drept cuceriri personale și proprietate a sa și proclamă ca principiu de guvernare forța implacabilă în fața căreia se cuvine o supunere totală. Darius, în schimb, începe cu elogiul zeilor săi (în același timp zei ai poporului său) și se prezintă nu ca divin el însuși, ci ca rege, grație lui Dumnezeu: "Mare Dumnezeu este Ahuramazda (*Baga vezraka Auramazda...*) care a creat acest pămînt, care a creat acest cer, care a creat omul, care a creat prosperitatea pentru om, care pe mine, pe Darius, m-a făcut rege..."³, afirmă legătura sa cu națiunea sa enumerînd cuceririle sale drept cuceriri ale unui "om persan" ("Atît de departe a ajuns lancea omului persan..."), prezintă întreprinderile sale ca realizare a voinței lui Ahuramazda; și ca criteriu de guvernare — în pofida faptului că se numește regulat "Rege al Regilor" și că evidențiază puterea sa absolută — nu indică impunerea prin forță, ci justiția. Observăm că aceste formulări, cu concepția pe care o reprezintă, se constituie într-o tradiție în Imperiul Persan și se prezintă din nou practic identice în inscripțiile lui Jerjes. Cînd se cunosc aceste inscripții, se înțelege mai bine de ce după teroarea asiriană atîtea popoare au văzut cucerirea persană ca o eliberare: "Ninive este devastată, cine o va deplînge?", se spune în Biblie (*Nahum*, 3, 7).

În al doilea rând, discursurile politice pot fi studiate în cadrul lingvisticii generale a textului, ca exemple tipice de discursuri "eficiente" și orientate spre valoarea practică a eficacității, cu scopul de a identifica procedeele specifice acestui tip de discurs.

În al treilea rând, aceleași discursuri pot fi studiate individual în cadrul așa-numitei stilistici a vorbirii sau, mai exact, a lingvisticii textului ca hermeneutică textuală la nivelul "sensului".

2.3.3. Ei bine, în nici una din aceste forme studiul discursurilor politice nu prezintă nimic ce i-ar fi specific și care ar reclama metode sau tehnici speciale de analiză, de interpretare și descriere. Pentru filologie și pentru hermeneutica sensului, discursurile politice nu pot nici măcar să reprezinte o clasă particulară. Pentru modul de abordare filologic nu există întocmai "clase de texte", ci numai clasa textelor: filologia ca disciplină auxiliară a istoriei deduce informație din orice text, poate deduce informație politică dintr-un text poetic și informație despre cultura spirituală sau materială dintr-un text politic. Iar pentru hermeneutica sensului orice text este un

³ Este vorba de una din cele două inscripții ale lui Naks-i-Rustam. În inscripția în piatră a lui Behistun, Darius de asemenea începe prin a se numi pe sine însuși. Dar referințele la Ahuramazda, precum și justificarea puterii reale și a întreprinderilor regelui prin grația și dorința Domnului figurează și în această inscripție.

individ, nu un exemplu al unei clase. Lingvistica generală a textului poate, fără îndoială, să delimiteze clasa textelor determinate prin configurația lor de valoare practică a ceea ce este eficace. Discursurile politice însă nu sînt unicele discursuri determinate de această valoare. Discursuri orientate spre valoarea eficacității, în care, prin urmare, predomină funcția apelativă, există în toată viața practică, în orice tip de relații umane, de la dragoste pînă la comerț, de la sport pînă la învățămînt, nu numai în viața și activitatea politică propriu-zisă. Și procedeele lingvistice (sau "retorice") sînt analoge în toate aceste cazuri: discursurile politice nu constituie o clasă prin forma sau structura lor lingvistică, ci numai prin conținutul lor extralingvistic. Excepțînd cazul cînd se dorește să se înțeleagă ca "politic" orice discurs dominat de orientarea spre aspectul eficace și funcția apelativă, adică a numi «politică» orice tip de t a c t i c ă folosită în relațiile umane; dar aceasta ar constitui un abuz.

Politicul și politica limbajului

3.0. Probleme specifice — care prin multe aspecte interesează nu numai pe lingviști, ci pe orice om conștient de ființa sa istorică — se prezintă, în schimb, din perspectiva «politicii limbajului» și cu privire la caracterul politic al limbajului.

3.1.1. Am văzut că Aristotel definește omul prin limbaj și în conexiune imediată cu faptul că orice ființă umană se prezintă ca membru efectiv sau potențial al unui polis, adică al unei comunități organizate, al unui organism politic. Dar intuiția acestei legături între limbaj (și, mai mult, limbajul deja determinat ca limbă), pe de o parte, și umanitatea omului și comunitățile umane, pe de alta, se întîlnește deja acolo unde se întîlnesc, de obicei, cristalizate intuițiile primare, adică în limbajul însuși: în limbi. În multe limbi, în special în afara mediului culturii noastre occidentale, analitică și distinctivă, vorbitorii unei limbi se numesc pur și simplu *vorbitori* și *oameni* (astfel, *bantú* înseamnă 'oameni'), adică se opun prin vorbire — și prin vorbirea unei limbi anumite — animalelor ca "ne-vorbitoare" (cf. de asemenea gr. τὰ ἄλογα 'ne-vorbitori' = 'animale'). În multe alte limbi vorbitorii acestora se numesc *vorbitori* 'cei dotați cu cuvînt', iar vorbitorii altor limbi — *muți* sau *gîngavi*; adică prin faptul că se vorbește o limbă anumită se opune o comunitate lingvistică — o națiune sau un popor — altor popoare. Astfel, *Nemcy*, numele slav al germanilor, în special al nemților, înseamnă 'muți (i)'; și *barbarii* — desemnare pe care grecii o aplicau oricărui popor negrec — se traduce tocmai prin 'gîngavii'.

3.1.2. Despre ce este vorba în aceste intuiții pe care limbile ca atare, de aici încolo, nu le explicitează? Transpuse pe planul reflecției, ele indică alteritatea limbajului — corespunzătoare alterității omului — adică a manifestării faptului de "a-fi-cu-altul" ca dimensiune esențială a ființei umane. Acest "a-fi-cu-altul" — faptul de a se recunoaște pe sine în alții,

⁴ E posibil, fără îndoială, ca identificarea acestui nume cu cuvîntul slav pentru "mut" să se datoreze unei etimologii populare, dar simptomatic e faptul că, oricum, s-a ajuns la această identificare.

faptul de a recunoaște în "tu" pe alt "eu" — este tocmai ceea ce se numește dimensiune "socială" (sau "politic-socială") a omului și coincide cu intersubiectivitatea originară a conștiinței: cu faptul că conștiința umană este conștiință deschisă spre alte conștiințe cu care stabilește comunicarea, adică le recunoaște acestora aceleași calități de a simți, a gândi, a judeca, a semnifica și a interpreta. Limbajul este forma fundamentală a acestei "ieșiri" a conștiinței din ea însăși și a mergerii în întâmpinarea altor conștiințe: "o conștiință care semnifică, presupune o conștiință care să interpreteze, deci care să primească semnul și să-l înțeleagă" [3, p. 240; 4, p. 89, 103]⁵.

3.1.3. Alteritatea, în acest sens, este una din puținele trăsături efectiv universale ale limbajului. Într-adevăr, asemenea trăsături pot fi reduse la cinci: semanticitate, creativitate, alteritate, materialitate, istoricitate, adică: "limbajul semnifică, "limbajul este activitate creatoare", limbajul este pentru alții", "limbajul se prezintă în lume ca fapt fizic", "limbajul se realizează totdeauna în forme determinate istoric". Aceste cinci trăsături universale pot fi reduse chiar la trei, deoarece materialitatea poate fi justificată prin semanticitate și alteritate, istoricitatea prin creativitate și alteritate [cf. 5, p. 158]. Într-adevăr, semnificatul este prin el însuși un fapt mental, un fapt intern de conștiință și nu poate fi transmis ca atare altei conștiințe, deoarece între o conștiință și alta nu există nici o comunicare directă; de aceea trebuie să fie reprezentat "în lume" prin fapte materiale care să poată fi percepute și interpretate de alte conștiințe: adică semanticitatea și alteritatea sînt posibile numai prin intermediul materialității. În mod analog, creativitatea corespunde unei facultăți strict individuale (la rigoare, numai individul creează); dar pentru ca ceea ce e creat în mod individual să poată fi interpretat și adoptat (adică, recunoscut ca al său propriu) de către alți indivizi, creația trebuie să aibă loc în cadrul unui sistem de posibilități tradițional într-o comunitate și în cadrul unei tehnici istoric determinate; în consecință, creativitatea și alteritatea sînt posibile doar prin intermediul istoricității.

Să se observe că în ambele cazuri factorul determinant este alteritatea, aspectul "politic-social". Cînd se referă numai la exterioritatea necesară a limbajului, Sf. Toma spune: "Et si quidem homo esset naturaliter animal solitarium, sufficerent sibi animae passionibus, quibus ipsis rebus conformaretur, ut earum notitiam in se haberet; sed quia homo est animal naturaliter politicum et sociale, necesse fuit quod conceptiones unius hominis innotescerent aliis, quod fit per vocem; et ideo necesse fuit esse voces significativas, ad hoc quod homines ad invicem conviverent" [6]. În mod analog, John Dewey observă că numai prin intersubiectivitate conținuturile lingvistice se fac "obiective": "referința primară [a limbajului] este spre altă și alte persoane, cu care se stabilește comunicarea, adică ceva devine comun. În consecință referința sa rezultă astfel generală și obiectivă" [7, p. 61]⁶. Cît privește a doua reducere, nu este vorba nici măcar de o reducere, fiindcă istoricitatea

coincide cu alteritatea. Alteritatea concretă este totdeauna solidaritate cu o comunitate istoric constituită, deci cu aceeași comunitate în timp și cu tradițiile care o caracterizează și o delimitează ca atare.

3.2.1. Termenii «politicum» și «sociale» din fragmentul lui Sf. Toma, pe care l-am citat, corespund întocmai lui πολιτικον al lui Aristotel, încă fără distincție între nivelul "comunitar" în sens universal, referitor la comunitatea în sine, fără altă determinare și nivelul ce se referă la o comunitate istoric determinată și opusă altor comunități, ceea ce se înțelege mai exact prin "politic". Dar Sf. Toma semnaleză în continuare și istoricitatea comunităților lingvistice, adăugînd chiar caracterul "politic" virtual conflictual al opoziției între limbi diferite: "unde illi, qui sunt diversarum linguarum, non possunt bene convivere ad invicem". Cu toate acestea, este vorba de aceeași alteritate, numai că ea e considerată în sensuri sau în planuri diferite: în plan universal și în plan istoric. În planul universal alteritatea, ca intersubiectivitate originară a limbajului în general, fundamentează și asigură obiectivitatea în mod ideal universală ("pentru orice subiect") a semnificatelor. În acest sens, după cum am învățat de la Hegel, limbajul constituie în planul spiritului ceea ce munca constituie în planul biologic al ființei și în viața omului. Munca este transformarea lumii "naturale" și construire a unei lumi materiale adaptate ființei fizice a omului; limbajul este construcție a lumii spirituale, a lumii ca fapt gândit și obiectiv cognoscibil, adică a lumii specifice omului ca ființă care gîndește; și anume, nu a unei lumi oarecare lipsite de omul acesta sau acela, ci a lumii pur și simplu: lume a omului în general și pentru orice om. În planul istoric, totuși, — adică sub aspectul concret — limbajul ca "a semnifica creator pentru altul", fără a pierde orientarea spre ceea ce este universal, se produce în spațiul unei comunități istoric constituite și de acord cu anumite tradiții ale acestei comunități. De aceea limbajul se prezintă totdeauna ca realizat în acele forme istorice pe care le numim «limbi». Nu există limbaj uman nedeterminat ca limbă. Și există "determinat ca limbă" nu printr-o oarecare determinare ulterioară, adăugată, ci în mod esențial și originar, astfel încît tot ceea ce se creează în limbaj se creează într-o limbă particulară.

Această coincidență — mai mult chiar decît o coincidență, o identitate — între limbaj și limbă la modul concret este ceea ce se intuiește în limbajul însuși și se manifestă în faptul că în limbi nu se face, de obicei, distincție între «limbaj» și «limbă», denumindu-se, cele două planuri cu un singur cuvînt: inclusiv în spaniolă, *lengua* este, în uzul tradițional și netehnic, atît «limbaj în general», cît și «limbaj determinat istoric», o «limbă». Diferența se stabilește mai curînd între singularitatea limbajului și pluralitatea limbilor (cf. în engleză: *language/languages*), fiindcă, în interiorul acestei pluralități, unitățile recunoscute istoric ca atare se individualizează prin intermediul unor adjective "proprie" care scot în evidență și delimitează istoricitatea lor («limba spaniolă», «limba franceză», «limba engleză» etc.). Aceleași identități concrete i se datorează faptul că vorbitorul naiv (mai bine zis, vorbitorul că vorbitor) consideră propria sa limbă ca universală, ca limbă care corespunde esenței lucrurilor și percepe alte limbi ca diferite de a sa, ca nomenclaturi arbitrare. Schuchardt povestește de un țaran italian

⁵ A se vedea, în special, p. 108: "Quand je parle ou quand je comprends, j'expérimente la présence d'autrui en moi ou de moi en autrui".

⁶ Heidegger observă cu mai multă rigoare, că comunicarea există fiindcă interlocutorii au deja ceva în comun ceea ce se arată în faptul de a vorbi unul cu altul [vezi 8, p. 188, 194].

care îi spunea că da, un pahar se va numi în multe feluri în limbi diferite, dar că este 'un bicchiere', istorioară care, de obicei, provoacă ilaritate printre lingviștii începători. Dar vorbitorul naiv nu încetează să aibă rațiunile sale, fiindcă limba sa reprezintă pentru el lumea sa, mai mult chiar, lumea pur și simplu: este lumea pe care comunitatea sa o oferă întregii umanități ca lume pur și simplu.

3.2.2. Ca manifestare a alterității istorice, limba nu se impune vorbitorului, cum cred (sau spun) unii, chiar dintre lingviști, și nu micșorează în nici un fel libertatea individului; din contră, vorbitorul dispune de limbă pentru a realiza în mod concret libertatea sa lingvistică, realizându-se astfel el însuși ca subiect creator. Într-un sens mai profund, vorbitorul este cel care creează continuu limba prin faptul că o vorbește și, prin aceasta, colaborează în mod constant la constituirea comunității lingvistice respective. Așa cum alteritatea în general este dimensiune a esenței omului, a oricărei ființe umane și nu numai a comunităților constituite ca atare — fapt pentru care sociabilitatea este în mod rațional anterioară societății și este fundamentul acesteia — și alteritatea specifică limbajului este fundament al limbilor și, în consecință, al comunităților lingvistice. E adevărat că limba comunității este pentru orice membru al acesteia "obligatorie", dar este așa ca un angajament, ca o obligație liber consimțită pe care vorbitorul și-o asumă într-un anumit sens, ca angajament cu sine însuși, întrucât este vorba de manifestarea alterității sale, a tradițiilor sale și faptul de a și le asuma echivalează pentru el cu a-și asuma (a conștientiza) propria sa ființă istorică. Nimeni n-a formulat mai bine acest lucru decât Giovanni Gentile, care, vorbind tocmai de libertatea lingvistică, semnalează că această libertate nu este arbitrară și nici abstractă, ci libertate istorică și se manifestă în mod necesar într-o anumită limbă: "E allora invece di tavolino, potrei dir penna! — In astratto, certamente, ma in concreto no, perché io che parlo ho una storia dietro a me, o meglio dentro di me, e sono questa storia: e però son tale che dico e devo dire tavolino e non altrimenti" [9, p. 65; cf. și 10, p. 44, 69 și urm.].

3.3.1. Astfel, aspectul politic al limbajului este limba; și dat fiind că limbajul este totdeauna limbă, el este totdeauna politic. Deja faptul de a vorbi o limbă este un act politic implicit, deoarece exprimă adeziunea la anumite tradiții și la o anumită comunitate istorică, cel puțin virtual opusă altor comunități.

3.3.2. Pe de altă parte, dat fiind că istoricitatea limbajului — "faptul de a fi limbă" — este rezultat al creativității și alterității, iar creațiile lingvistice se difuzează prin adoptări succesive în spațiu și în straturile socio-culturale ale comunității, orice comunitate lingvistică mai mare cuprinde o serie de comunități mai mici. Aceasta înseamnă că alteritatea istorică a vorbitorilor este în mod necesar alteritate diferențiată și complexă. Altfel spus, un individ nu aparține unei singure comunități, ci, chiar în cadrul aceleiași limbi istorice, unei serii de comunități lingvistice "introduse", ca să zicem așa, unele în altele sau care se încrucișează. În consecință, individul trebuie să-și asume "angajamentul" său de vorbitor nu numai cu limba istorică, ci, de asemenea, cu o serie de "limbi" conținute în aceasta (ca "dialecte", "niveluri" și "stiluri

de limbă"). Firește, angajamentul cu limba istorică prevalează asupra angajamentului cu limbile minore, adică alteritatea de importanță mai mare prevalează asupra alterității cu o valoare mai limitată. Aceasta se manifestă concret în constituirea limbii comune, adică a unei limbi virtual unitare pentru întreaga comunitate a limbii istorice și pe deasupra varietăților locale sau de alt tip, cel puțin pentru acele treburi culturale, politice și sociale care sînt în mod ideal sarcini ale întregii comunități. E adevărat că limba comună este la origini una dintre formele minore ale limbii istorice (un "dialect") care se difuzează ca "a doua limbă" dincolo de cadrul său primitiv. Dar ierarhia sa istorico-politică este alta decât aceea a dialectelor și cine o adoptă nu o adoptă ca dialect, ci într-un plan superior de solidaritate idiomatice. De altfel, ca limbă destinată întregii comunități istorice, limba comună ajunge să fie "a doua limbă" chiar pentru vorbitorii dialectului care constituie baza sa. Astfel, dialectul toscano-florentin ca limbă comună italiană deja nu coincide cu cel florentin, dialectul castilian ca limbă comună spaniolă nu coincide exact cu nici o formă locală a dialectului castilian. Putem spune, prin urmare, că dacă dimensiunea politică a limbajului este limba, dimensiunea politică a limbii este limba comună, care reafirmă și consolidează coeziunea comunității corespunzătoare limbii istorice.

3.3.3. Constituția unei limbi comune implică totdeauna și un ideal de limbă, o limbă exemplară sau "standard" (uneori se spune "ideal de corectitudine" sau chiar "criteriu de corectitudine", dar nu e bine spus). Cu toate acestea, atîta timp cît pentru o limbă istorică nu s-a stabilit o limbă comună, nu se cuvine să distingem între limba comună și limba exemplară. Numai după stabilirea unei limbi comune, și atunci cînd aceasta se diferențiază regional și social (în parte, pentru a nu fi ajuns să elimine diferențieri anterioare difuzării sale), se tinde a stabili o "limbă comună a limbii comune", adică o limbă exemplară. Limba exemplară, la rîndul său în mod ideal unitară pe deasupra varietății regionale și mai mult desprinsă de aspectul local decât limba comună, vine să reconfirme coeziunea aceleiași comunități istorice. În acest sens, dimensiunea politică a limbii comune este limba exemplară.

3.3.4. Această coincidență între limba istorică, limba comună și limba exemplară, în ce privește importanța alterității, se manifestă și în faptul că aceste trei planuri istorice ale limbajului, de obicei, se desemnează, în fiecare caz, cu același nume. Astfel, "spaniola" este: (a) limba comună spaniolă (ansamblul tuturor formelor spaniolei); (b) limba comună spaniolă și (c) orice ideal de limbă descris într-o gramatică normativă a "spaniolei".

3.4.1. Nivelul politic este dimensiune intrinsecă a limbajului, coincidînd cu alteritatea istorică; dar, transpus în plan explicit și deliberat, determină atitudini și activități care accentuează contrastele implicate prin alteritate și care, în ansamblul lor, constituie politica lingvistică. De altfel, aceeași alteritate a limbajului unește și opune. În sens pozitiv, întrucît se deschide spre alții, unește; în sens negativ, întrucît este alteritate limitată la un "altul [alții]", delimitează și opune. Deja alteritatea universală a vorbirii, care unește ființele umane în umanitate, le opune, în același timp, "nevorbitorilor", animalelor, cu

care nu se stabilește comunicare. Iar alteritatea istorică întemeiază și asigură coeziunea comunităților corespunzătoare anumitor tradiții ale vorbirii ("limbi") și, pe de altă parte, opune între ele aceste comunități.

Dimensiunea politică a limbajului se referă, oricum, numai la domeniul istoric și, după cum s-a văzut, se manifestă în mod fundamental ca solidaritate cu comunitatea lingvistică în planurile limbii istorice, a limbii comune și a limbii exemplare. La aceste planuri se referă politica lingvistică ca ansamblu de atitudini și activități deliberate destinate să afirme și să promoveze o alteritate istorică anumită și care tind "să guverneze" direct sau indirect comportamentul lingvistic al unei comunități. Dar, în timp ce dimensiunea politică în sine, fiind trăsătură definitorie a limbajului, este ceva permanent și general, politica lingvistică se referă totdeauna la situații istorice concrete. De aceea, opozițiile implicate de ceea ce e politic (între "limbi", între "dialecte") sînt numai eventuale, în timp ce politica se referă la opoziții reale.

3.4.2. Astfel, am spus că deja a vorbi o limbă este un act politic implicit. Dar poate, de asemenea, să corespundă unei atitudini deliberate și să constituie un act de politică lingvistică în calitate de afirmare intențională — și indicată într-un fel ca intențională — a solidarității cu o comunitate ca opusă altor comunități, nu numai eventuale, ci prezente într-o situație istorică, de exemplu, într-un Stat plurilingv. În acest caz, faptul de a se delimita pe sine însuși în raport cu alte comunități și alte tradiții, totdeauna latente în alteritatea istorică, poate conduce la o respingere explicită a altor comunități și a altor tradiții și, cu aceasta, la un mod de a participa la un conflict între comunități. Aceasta fiindcă solidaritatea lingvistică, adică solidaritatea în aceea că mai întii asigură coeziunea unei comunități și o individualizează față de alte comunități, implică de obicei solidaritate și în alte domenii, în raport cu alte atitudini și sarcini comunitare. Desigur, limba însăși poate fi, în situații istorice în care există opoziție de limbi, nu numai instrument, ci și obiect de luptă politică.

3.4.3. În interiorul comunității corespunzătoare unei limbi istorice, opoziția între limbi se prezintă ca latentă în formă de opoziție între "limbile" minore conținute în limba istorică. Și în planul politicii lingvistice, opoziția poate trece de la stadiul latent la stadiul evident și acut și să devină conflict, cu privire la formarea limbii comune; aceasta, în măsura în care două sau mai multe forme minore ale limbii istorice aspiră să se constituie într-o limbă comună, adică în măsura în care vorbitorii săi (sau un anumit număr din vorbitorii săi) pretind să o ridice la o asemenea poziție. E adevărat că, în general, asemenea opoziții sînt soluționate prin intermediul unor îndelungate procese istorice mai mult sau mai puțin pașnice, nu prin "impunerea" limbii comune, ci prin adoptarea acesteia de către o parte din vorbitorii altor "dialecte"⁷; dar caracterul virtual

⁷ La rigoare, o limbă niciodată nu poate fi impusă. O limbă este o știință, o competență [saber] și verbul *saber* 'a ști' nu se conjugă la imperativ. De aceea, o limbă trebuie în mod necesar să fie adoptată. Dar vorbitorul care adoptă o limbă poate să se vadă "obligat de circumstanțe" — adică de rațiuni practice — să o facă. Și aceasta este ceea ce se numește impunerea unei limbi: este o adoptare nemotivată intern, ca manifestare și extensiune a alterității proprii, ci determinată din exterior, prin rațiuni practice: nu fiindcă eu mă simt și vreau să fiu membru al comunității x, ci, de exemplu, fiindcă doresc sau trebuie să stabilesc relații de comerț cu reprezentanții acestei comunități. E adevărat totuși că după ce e stabilită o limbă (sau o limbă comună) într-o comunitate, modul cum a fost ea stabilită devine indiferent pentru cei care au adoptat-o și chiar pentru generațiile succesive.

conflictual al acestor procese constă în fenomenul limbilor comune "nereușite": care nu au ajuns să se stabilească propriu-zis. În afară de aceasta aspectul conflictual al acestui tip de opoziție între limbi se face evident și poate intra în luptă deschisă și în afara domeniului idiomatic, cînd procesele istorice se accelerează (pentru că trebuie sau se doresc a fi accelerate); în special cînd limba comună se elaborează în formă deliberată cu scopul de a afirma și a asigura autonomia unei limbi istorice, ca de exemplu, în timpurile noastre, în Occitania, Sardinia, Galicia etc. În asemenea cazuri conflictul se prezintă cu și mai mare virulență, în planul planificării lingvistice, adică trece de la planul vorbitorilor care afirmă o limbă ca limbă comună, vorbind-o și adoptînd-o, la planul celor care militează pentru — în favoarea — unei anumite forme a limbii comune. Aceasta, fiindcă limba comună nu s-a făcut printr-un proces istoric "natural", ci se pretinde a o face printr-un proces dirijat și accelerat. În regiunile pe care tocmai le-am menționat, cei care militează pentru o limbă comună occitană, sardă sau galiciană sînt de acord practic numai cu aceasta: cu faptul că limba comună va trebui să fie occitană, sardă sau galiciană, adică numai în ceea ce privește limba istorică pe care doresc să o promoveze, dar cu privire la faptul care și cum va trebui să fie limba comună, s-au format adevărate facțiuni nu foarte diferite de partidele politice. Numai în Occitania (între occitani) contrastele par să se apropie de scopul lor. Aceste partide, deși, bineînțeles, nu neapărat ca instituții organizate, se formează, de altfel, în fiecare caz cînd este vorba de planificarea lingvistică; și sînt partide care adesea caută și găsesc sprijinul politicienilor în sens strict (referitor la guvernul "polis"-ului), în așa fel încît politica lingvistică devine politică pur și simplă.

3.4.4. Deja în planul limbilor istorice "în conflict" și în ceea ce privește constituirea limbilor comune, cele care se opun propriu-zis între ele în politica lingvistică nu sînt comunitățile, nici limbile, ci facțiunile care pretind că le reprezintă (deși acestea pot să corespundă unor atitudini foarte răspîndite în comunitățile de vorbitori și, uneori, să provoace adevărate "mișcări colective"). În planul limbii exemplare nu există nici măcar comunități istoric constituite, care ar putea să se opună între ele, cel puțin virtual, doar în măsura în care ca ideal de limbă s-ar propune un uz lingvistic deja existent la nivelul limbii comune. La rigoare, problemele pe care le pune constituirea limbii exemplare, începînd cu aceea că reclamă recomandarea opțiunii pentru uzul lingvistic al unui anumit grup de vorbitori (limba Parlamentului, limba unui oraș, limba anumitor scriitori), sînt aproape exclusiv probleme de planificare lingvistică și, de aceea, cu atît mai mult politice (de politică lingvistică) decît de stabilire istorică a limbilor comune, deoarece aici conflictul între mai multe idealuri de limbă (tipuri de exemplaritate) se prezintă ca deliberat și explicit însoțit de obișnuitele "pasiuni politice". Observînd acest lucru, fără reticențe, Ramón Menéndez Pidal scrie în studiul său din 1944 *La unidad del idioma*: "e posibilă propaganda în favoarea unui uz lingvistic, așa cum se admite în favoarea unei anumite idei politice, economice, juridice sau literare, al cărei triumf se dorește; astfel încît un individ poate avea o influență puternică asupra limbajului comunității de vorbitori, în același fel în care poate influența asupra unei propagande electorale: cîștigîndu-și adeziuni" [11, p. 197].

3.4.5. Să rezumăm. Politica lingvistică se dezvoltă — și poate dobândi caracter conflictual de luptă politică — în trei planuri diferite: în planul limbii istorice, ca afirmare a unei anumite limbi istorice în raport cu alte limbi istorice; în planul limbii comune, ca afirmare a unei forme comune în opoziție cu alte forme ale aceleiași limbi istorice; și în planul limbii exemplare, ca afirmare a unei exemplarități idiomatică față de alte exemplarități posibile. Și, plecând de la planul limbii comune, activitatea politică se dezvoltă de asemenea — și mai ales — în planul metalingvistic al planificării idiomatică. Dacă în planul limbii istorice ca atare nu se dorește să se modifice limba, fiindcă implicit sau explicit a propune așa ceva este ca un ideal lingvistic al unei comunități și chiar ca un “a trebui să fie” al limbajului în general, în planurile limbii comune și a celei exemplare se distinge deja între faptul de a fi și faptul de a trebui să fie limba, întrucât se propune ca formă ideală pentru limba istorică o limbă comună și ca ideal al limbii comune — o formă exemplară.

Atare exemple abundă în istoria limbilor. Astfel, elogiile aduse în Renaștere limbii italiene, francezei sau spaniolei corespund politicii limbajului în primul sens, adică tendinței de a prezenta o limbă istorică drept model ideal de limbă. Aceluiași plan al limbilor istorice, dar altei forme a politicii lingvistice, îi corespund, în Franța, “lupta pentru occitană” și, în Spania, lupta pentru catalană sau pentru bască. În schimb, în cazul conflictului cu o durată atât de lungă din Grecia modernă, conflict care (încă în 1901) a ajuns să se transforme în sângeroase lupte de stradă, era vorba mai ales de alegerea unei limbi comune; în discuțiile franceze despre *bon usage*, începând cu Malherbe și Vaugelas, era vorba de afirmarea unui ideal de limbă, prin urmare, de activitate și luptă politică cu privire la limba exemplară. Tot despre exemplaritate este vorba și în lumea hispanică — deși, fără îndoială, la diferite nivele de judecată — în tot ceea ce se referă la “corectitudinea idiomatică”, începând cu opțiunea pentru uzul “curtezanilor discreți din Toledo” pînă la activitatea puriștilor, atitudinile cărora, în Río de la Plata, își propun să extirpeze “el vicio del voseo” sau “el bebeo” (care este, se spune, viciul oribil de a pronunța “v scurt ca b lung”).

3.4.6. În fiecare din aceste cazuri, orizontul ideal al politicii lingvistice — în acord cu dimensiunea politică a limbajului — este cel al limbii istorice: ori se pledează pentru o limbă istorică propriu-zisă, ori pentru un model ideal al acesteia. Cine propune o limbă comună, o propune pentru tot spațiul limbii istorice (altfel, ceea ce propune este altă limbă istorică); și cine propune o limbă exemplară, o propune pentru tot spațiul limbii comune. Prin urmare, politica lingvistică poate fi numită și politică idiomatică.

Și pentru individul politic activ la nivel lingvistico-idiomatic (chiar prin intermediul unor opoziții tacite), este vorba în fiecare caz de o identificare cu comunitatea istorică, de aspirația de a face să coincidă alteritatea individuală cu comunitatea: în primul caz, individul își asumă pur și simplu identitatea comunității istorice, asumîndu-și limba sa; în al doilea sens, încearcă să extindă un mod al limbii istorice (modul său), ca limbă comună, la toată comunitatea istorică; în al treilea, încearcă să extindă o anumită exemplaritate (idealul său de limbă) la toată limba comună, care la rîndul

său tinde să coincidă cu limba istorică. În cele trei cazuri este vorba, prin urmare, de atitudini pozitive: aspectul negativ rezultă din conflictul dintre pozitivități, fiindcă faptul adevărat și cel fals nu sînt aceleași pentru toți oamenii și fiindcă unii identifică ceea ce e adevărat cu ceea ce e avantajos.

4.0. Ce concluzii putem trage din toate acestea referitor la lumea hispanică și la Spania, în special, dacă nu cu privire la problemele exemplarității panhispanice și a unității idiomului, care sînt probleme foarte complexe și reclamă o tratare mai detaliată⁸, cel puțin în ceea ce privește politica idiomatică în sens strict?

4.1. Despre politica limbajului și despre planificarea lingvistică s-a discutat și continuă să se discute în Spania în ultimii ani — în legătură cu dezvoltarea culturală autonomă a mai multor limbi hispanice, dar și în legătură cu problemele exprimării regionale și ale tradițiilor regionale — poate mai mult ca niciodată. Și se planifică de fiecare dată tot mai mult la diferite nivele, se preconizează dezvoltarea unor noi limbi comune cu caracter regional, se propun norme pentru aceste limbi și chiar se realizează asemenea norme în scrieri cu caracter diferit.

4.2. Aceasta, pe de o parte, este salutar și binevenit. Fiindcă odată cu deșteptarea interesului pentru aspectele lingvistice diferențiate ale spaniolei și în interiorul spaniolei, se manifestă, de asemenea, o nouă conștientizare a tradițiilor lingvistice și într-un sens mai profund, o nouă asumare a limbii ca ceva propriu, ca dimensiune esențială a propriei ființe istorice și fundament al propriei culturi, adică o regăsire de către vorbitori a propriei lor identități spirituale. Acest deziderat era și este foarte presant în lumea hispanică, unde de mult timp predomină față de limbă o periculoasă atitudine de “înstrăinare” culturală, atitudine care se manifestă în primul rînd în a considera limba ca ceva extern, ca simplu instrument practic de intercomunicare, și nu ca dimensiune esențială a ființei istorice și culturale a oricărui individ ca membru al comunităților lingvistice. În timp ce francezii, de exemplu, se mîndresc că sînt o “națiune de gramaticieni” (fără îndoială, cu tot ceea ce implică aceasta în sens negativ), în țările hispanice este o ingeniozitate a considera lucrurile limbajului ca lucruri de “gramatică”; la toate nivelele se ajunge la faptul de a se vorbi și a se scrie în orice fel, neglijîndu-se normele elocutionale și idiomatică, “numai să se înțeleagă” (“con tal que se entienda”): “înțelegerea”, aspectul practic constituie criteriul de apreciere a celor vorbite, ca și cînd spaniola ar fi pentru vorbitori o limbă străină folosită ca instrument de comunicare ocazională. Vorbesc, desigur, de atitudini generale și generalizate — acestea și la nivele la care nu ar fi cazul să se prezinte și, de obicei, nu se prezintă în comunitățile altor mari limbi de cultură (de exemplu, ziarele “bine scrise” au devenit rare în lumea hispanică) — nu de multele excepții care fac cinste, și care, din fericire, de asemenea există și întotdeauna au existat. În această privință, noua “conștientizare” cu privire la problemele lingvistice ne permite să sperăm într-o schimbare de atitudine în așa-numitul uz al limbii.

4.3.0. Pe de altă parte, totuși, aceleași activități politico-lingvistice prezintă aspecte negative care uneori pot anula în întregime sensul lor pozitiv. Vom semna numai două dintre ele, după părerea noastră, cele mai grave.

⁸ Discutăm aceste probleme în studiul *El español de America y la unidad del idioma* și în cartea *El problema de la corrección idiomática*, ambele în curs de apariție.

4.3.1. În primul rând, cât s-a făcut și se face, s-a întreprins făcînd abstracție aproape în întregime de spaniola din America, de voința țărilor americane de limbă spaniolă și de simțul lingvistic al hispanoamericanilor; adică s-a ținut cont numai de "alteritatea" limitată la nivel național, în timp ce alteritatea lingvistică spaniolă este alteritate de valoare internațională. Astfel, pentru a aminti un singur fapt, în aparență secundar și convențional, dar care este simptomatic, s-a ajuns chiar la a schimba numele oficial al limbii, cerîndu-se să fie numită "castiliană" — cu un nume justificat istoric, dar care nu mai este actual la acest nivel (cine ar mai numi astăzi "toscană" italiană?⁹ — o limbă pe care toată lumea, inclusiv hispanoamericanii, o numesc "spaniolă". Aceasta, cu motivarea "politică" conform căreia ar exista alte "limbi spaniole" (în sensul de "limbi vorbite în Spania"). Că există alte limbi vorbite în Spania e adevărat, dar expresia "limbi spaniole" este o eroare semantică, cum se va constata imediat dacă o expresie analoagă se va aplica altor limbi; dacă s-ar zice, de exemplu, că există mai multe limbi "franceze", "ruse" sau "engleze", pentru că în Franța, în Rusia și în Anglia se vorbesc mai multe limbi: "spaniolă" aplicat la o limbă este un "adjectiv propriu" (ca "franceză", "rusă", "engleză"), astfel încît expresia "limbi spaniole" poate semnifica numai diferite forme ale spaniolei, ale a c e l e i a ș i l i m b i . Nu există mai multe limbi spaniole, decît spaniola; și această limbă nu este pur și simplu "limba vorbită în Spania", deoarece se vorbește, de asemenea, — și la nivel național — în multe alte țări. Spania are, fără îndoială — deja prin faptul că în acest sens se bucură de mare prestigiu în toată lumea hispanică — o responsabilitate mult mai mare decît oricare țară americană față de limbă. Dar tocmai de aceea nu e oportun ca spaniolii să acționeze singuri în ceea ce îi privește și pe alții. Madrid este capitala Spaniei, dar nu este capitala spaniolei. Spaniola are multe capitale: toate marile centre de la care radiază cultură în limba spaniolă și, odată cu cultura, limba refăcută și dinamică pentru toată lumea hispanică.

4.3.2. Alt aspect negativ corespunde activității orientate spre constituirea unor limbi regionale. Nu ne referim, desigur, la catalană și la bască, a căror autonomie ca limbi istorice este în afara discuției, nici la galiciană, care rămîne în afara sistemului dialectal spaniol, ci la tendințele centrifuge care se înregistrează în interiorul spaniolei însăși (în Asturia, în Aragon, chiar în Santander și în Andalusia), tendințe stimulate probabil în parte de această inadecvată schimbare a numelui limbii care pare că dorește să limiteze spaniola la Castilia. Bineînțeles, e foarte bine că nu se elimină, ci se consolidează specificitățile locale genuine, care au valabilitatea lor în spațiul în care funcționează; dar aceasta nu înseamnă că ar trebui să le opunem limbii comune și limbii exemplare a comunității lingvistice mai ample. Alteritatea lingvistică bine înțeleasă nu implică această opoziție; din contră, implică, cum s-a spus, faptul că individul aparține unei serii de comunități

⁹ Este vorba, de fapt, de planul în care spaniola ca limbă comună și ca limbă de cultură se opune francezei, italienei, englezei, germanei etc. (de asemenea catalanei, bascei etc.), nu de planul în care aceeași limbă comună se opune prin baza sa castiliană, celorlalte dialecte spaniole [cf. 12].

lingvistice nu opuse unele altora la același nivel, ci de radieră de fiecare dată mai mare, de la comunitățile strict locale pînă la cele regionale și naționale și, în cazul spaniolei, pînă la comunitatea hispanică internațională. Ramón Menéndez Pidal spune aceasta cu înțelepciunea sa obișnuită (deși opune varietăților locale nu limba comună, ci "limba cultă"): "Limba cultă și literară este tot atît de firească pentru om cînd dorește să-și universalizeze gîndirea, ca și limba locală atunci cînd e vorba de lucrurile cele mai obișnuite și proprii vieții de toate zilele" [11, p. 201]. Astfel încît, dacă ar fi vorba de uzul a ceea ce e local pentru "lucrurile cele mai obișnuite și curente" nu am avea de făcut nici o obiecție: dimpotrivă, ar trebui să stimulăm aceste tendințe, fiindcă e bine ca comunitățile să-și afirme individualitatea și la nivel local. Dar de cele mai multe ori nu este vorba despre aceasta, ci de un fapt pe care latinoamericanii deja l-au depășit; de a face din limbile regionale și locale noi limbi comune și aproape "naționale", adică destinate a fi folosite în situații și la nivele de vorbire în care, în mod normal, se folosește limba comună și/sau națională. Mai mult chiar, nu este vorba numai de a r i d i c a idiomurile locale și regionale la nivel de limbi comune, ci, în mare parte, este vorba de a c o n s t r u i acele limbi comune, plecînd de la varietățile locale, deoarece acestea nu sînt înzestrate pentru folosirea lor la nivelele respective nici cu privire la unitatea și consistența internă, nici ca fond lexical indispensabil pentru o asemenea folosire. Ei bine, chiar făcînd abstracție de faptul dacă acest lucru empiric este realizabil sau nu — de îndoiala rezonabilă dacă comunitățile lingvistice respective vor fi dispuse, fără presiune politică exterioră, să urmeze promotorii acestor noi limbi, lăsîndu-se atrase într-un proces istoric nenatural și anacronic¹⁰ — ceea ce se propune și se încearcă înseamnă, de fapt, a reduce radical alteritatea lingvistică spaniolă și, prin urmare, identitatea spirituală pe care limba spaniolă o conferă vorbitorilor săi. Fiindcă spaniola, eliminată de o serie de uzuri pentru limbile noi comune care se preconizează, s-ar menține în aceste comunități numai ca "limbă de relație", ca o specie de limbă străină limitată la un uz supra-regional sau internațional. Se pretinde că prin aceasta s-ar afirma în fiecare caz "ceea ce e al nostru", opus, evident, faptului "străin". Sîntem de acord cu "ceea ce e al nostru" și cu necesitatea de a afirma acest lucru. Dar "al nostru" nu este numai ceea ce ne separă de alții, ci, de asemenea, ceea ce ne unește cu alții. Iar ceea ce ne unește este m a i a l n o s t r u , fiindcă e de evidență mai generală și ne introduce într-o comunitate mai amplă, lărgind astfel orizontul nostru istoric.

¹⁰ Proces istoric "nenatural", fiindcă o limbă comună la nivelul la care se aspiră se propune pentru tot spațiul unei limbi istorice, nu pentru un uz regional. Procesul este "anacronic", fiindcă ceea ce se pretinde este a anula secole de istorie lingvistică și, tocmai, o istorie care este și istorie proprie comunităților cărora le sînt destinate noile limbi (și nu numai istoria "castiliană"), adică fiindcă limba comună există deja și este limbă comună (și națională) și pentru comunitățile care se pretinde că s-ar opune unor comunități fictive de limbă "castiliană". E relativ ușor să fabricăm limbi "abstracte" și "norme artificiale"; dar comunitățile lingvistice nu pot fi fabricate: ele se constituie istoric și prin propria lor voință.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland.* — Stuttgart, 1972.
2. Weisgerber L. *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen.* — Düsseldorf, 1963.
3. Calogero. *Estetica. Semantica. Istorica.* — Turino, 1947.
4. Merleau-Ponty M. *Sur la phénoménologie du langage // Problèmes actuels de la Phénoménologie.* — Bruxsells, 1952.
5. Coseriu E. *Los universales del lenguaje (y los otros) // Gramatica, semantica, universales.* — Madrid, 1978.
6. *In libros peri hermeneias*, II, 2.
7. Dewey John. *Lógica. Teoria de la Investigación.* / Trad. sp. — Mexico; Buenos-Aires, 1950.
8. Heidegger. *El Ser y el Tiempo.* / Trad. sp. — Mexico, 1951.
9. Gentile Giovanni. *Sommario di pedagogia*, I. — Florența, 1954.
10. Coseriu E. *Sincronía, diacronía e historia.* — Madrid, 1978.
11. Menéndez Pidal Ramón. *Castilla, la tradición, el idioma.* — Buenos-Aires—México, 1947.
12. Salvador G. *El español de España // G.Salvador ș.a. Mapa Lingüístico de la España actual.* — Madrid, 1986.

LINGVISTICA INTEGRALĂ*
(Interviu cu EUGENIU COȘERIU
realizat de NICOLAE SARAMANDU)

V-aș ruga să vorbiți despre «primatul istoriei», ca să folosesc formularea Dumneavoastră. Este ideea aceasta: istoria, în raport cu sincronia și diacronia, și de ce este importantă adoptarea acestui punct de vedere.

Din mai multe motive. Întîi, ceea ce m-a îndemnat pe mine să susțin primatul istoriei și să afirm, apoi, că numai istoria este știința lingvistică integrală a fost discuția cu Ferdinand de Saussure (în plan ideal, se înțelege, fiindcă el nu mai era prezent) și cu lingvistica ce s-a dezvoltat mai ales după F.de Saussure, însă și în Statele Unite, cu Bloomfield și cu Sapir. Mai ales cu descrierea limbilor indigene americane s-a afirmat tot mai mult lingvistica descriptivă. Iar F.de Saussure a susținut, cum știm, că numai lingvistica descriptivă, sincronică este cea care corespunde conștiinței vorbitorilor și care poate considera limba ca sistem, pe cînd istoria nu poate considera limba ca sistem, adică ceea ce limba este, fără îndoială: un sistem tehnic al vorbirii.

Ăsta a fost, să spunem așa, motivul determinant în istoria mea personală. Însă motivele obiective sînt următoarele. Mai întîi, eu mi-am dat seama că descrierea nu e în afara istoriei. Descrierea este în afara diacroniei sau e independentă de diacronie, fiindcă diacronia lui F.de Saussure este o diacronie totdeauna punctuală, adică privește numai un singur fapt, de fiecare dată; pe cînd sincronia consideră, într-adevăr, sistemul limbii sau cel puțin un fapt într-un anumit sistem sau într-un anumit microsistem. Însă această opoziție între *d i a c r o n i e* și *s i n c r o n i e* este o opoziție între doi termeni care nu sînt, în realitate, corelativi, fiindcă ar trebui să vedem ce se face cu istoria, nu cu diacronia, nu cu această diacronie punctuală. Și deci opoziția nu are, în realitate, prea mult sens, fiindcă ar fi trebuit să opună sincronia istoriei. Și cînd de Saussure vorbește de diacronia pe care o consideră ca incoerentă (fiindcă vede mai multe lucruri în diferite momente cronologice ș.a.m.d.), în realitate el nu vorbește de diacronie, ci vorbește de istorie. Însă nici sistemul nu se află în afara istoriei, ci e un moment în istoria limbii. Fiecare sistem sincronic este un moment în istoria limbii. Deci, făcînd descriere, nu ne aflăm în afara istoriei.

Acesta a fost primul motiv general. Apoi am început să discut argumentele lui Ferdinand de Saussure cu privire la *s i n c r o n i e* și *d i a c r o n i e* și exemplele lui. Este, mai ales, exemplul cu jocul de șah, unde se vede că F.de Saussure a dat exemple care par evidente, dar care sînt, în realitate, exemple sofistice, fiindcă nu starea unei partide de șah la un moment dat e comparabilă cu

* Fragment din volumul cu același titlu, aflat sub tipar.